

**ХРАМ-ПАМЕТНИК „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ –
ВЕЛИКИ ПРЕСЛАВ. ИДЕЯ, РЕШЕНИЕ,
ПОСТРОЯВАНЕ И ОСВЕЩАВАНЕ НА ХРАМА**

Александър Горчев

**TEMPLE-MONUMENT „ST. CYRIL AND METHODIUS“ –
GREAT PRES LAV. IDEA, SOLUTION, BUILDING
AND INAUGURATION OF THE TEMPLE**

Alexander Gorchev

The idea of building the temple arose in 1884, simultaneously with the idea of commemorating several anniversaries – 1000 years since the death of Methodius in 865, the conversion of the Bulgarians by Royal Prince Boris I during the same year. The Fourth Ordinary Assembly decided to celebrate these anniversaries and to build a temple in honor of the holy brothers Cyril and Methodius in old Preslav. The foundation stone of the temple was laid in 1885, and the construction was completed in 1918.

The consecration of the temple took place on May 12, 1929. The event was duly reflected in the local, regional and national press. In 1938 started an argument between Varna – Preslav’s bishop residence and Council of Ministers for the ownership of the church, the land surrounded it, the two additionally built buildings and its financing. The dispute arose at the request of the National Archaeological Museum and lasted until 1949, when by decree of the Council of Ministers the land and both buildings were given to the National Archaeological Museum, and the temple-monument “St. Cyril and Methodius” to the Varna-Veliko Preslav Metropolitanate in 2016.

**I. Идея, решение и създаване на инициативен
комитет**

Идеята за построяването на храма възниква в 1884 г., едновременно с идеята за ознаменуването на няколко годишнини – 1000 г. от смъртта на Методий в 865 г, покръстването на българите при княз Борис I в същата година. Вероятно ознаменуването на тези изключително важни годишнини и до днес, има по онова време много поддръжници сред духовници, писатели, интелектуалци, министри, депутати и патриотично настроени граждани на страната и град Преслав. Тази идея достига и до

тогавашното IV-то Обикновено народно събрание (27 юни 1884 г. – 06 септември 1886 г.) под председателството на Петко Каравелов, а по-късно от Стефан Стамболов и Георги Живков. От четирите избирателни околии в района – Шуменска, Ескиджумайска (Търговище), Преславска и Османпазарска (Нови Пазар) са избрани в IV-то Обикновено народно събрание за депутати 14 души¹, които също подкрепят идеята. На свое заседание събранието решава да се отбележат на годишнините и едновременно и във връзка с това да се построи храм в чест на светите братя Кирил и Методий в стария Преслав. Избрана е и комисия под покровителството и председателството на Негово Височество господаря Александър Батенберг, а като членове са включени редица известни българи по онова време – Търновски митрополит Климент (Васил Друмев), П. Каравелов, В. Радославов, Иван Ев. Гешев, Ив. Сукнаров, Р. Каролев, Ил. Цанов, иконом поп Теодор, М. Георгиев, Тодор Пешов, С. Вацов.

На следващата 1885 г. в Държавен вестник е публикувано „Съобщение от комисията по празнуването на юбилея на словенските просветители Св. Кирила и Методия“², проведено на 9 март 1885 г. в княжеския дворец.

Комисията приема няколко решения по отбелязване на юбилея и разпределя финансови средства за различни инициативи, а именно:

– Обявяване на 06 април 1885 г. за непристъпен ден за всички учреждения и училища, като в деня „...най-бляскаво да се отбележи юбилея на славянските първостветители „Св. Кирила и Методия...“;

– „...На преславска община 5000 лв., които заедно с доброволните пожертвования от населението, да послужат за постройка на една черквица при Преслав, там гдето са били царските палати и гдето се предполага, че станало покръщениеето на българский двор. Тържествено полагание основний камък на тая черквица „Св. Кирила и Методия“ да стане на 06 априлий т.г...“³.

Полагането на основния камък да се извърши от Варненско-Преславски митрополит Симеон и председателят на Шуменски окръжен

¹ **Игнатовски Д.** *Депутати от Шумен и Шуменския край*. Шумен, 2005, с. 49. (Ignatovski D. *Deputati ot Shumen i Shumenskiya kray*. Shumen. 2005, s. 49).

² *ДВ*, бр. 25/12 март 1884 г. „Съобщение от комисията по празнуването на юбилея на словенските просветители Св. Кирила и Методия“ (*DV*, br. 25/12 mart 1884 g. „Saobshtenie ot komisiyata po praznuvaneto na yubileya na slovenskite prosvetiteli Sv. Kirila i Metodiya“).

³ *ДВ*, бр. 25/12 март 1884 г. Съобщение от комисията по празнуването (*DV*, br. 25/12 mart 1884 g. Saobshtenie ot komisiyata po praznuvaneto).

съвет, шуменски градски кмет (Начко Дюкмеджиев⁴), преславски кмет (Драгни Йоволу⁵) г. и един свещеник от епитропията в Преслав, посочен лично от митрополита.

Комисията решава още:

– Да се отпуснат по 200 лв. на околийските учителски дружества за създаване на околийски учителски Кирило-Методиевски библиотеки;

– Да се отпечатаат 20 000 броя от житията на Кирил и Методий, за да се раздадат безплатно на населението;

– Отпечатване на специален сборник, посветен на юбилея;

– Министерството на просвещението да изработи и раздаде на всички училища иконата на светите братя, както и да се посадят по 12 фиданки във всяко училище за спомен от юбилея;

– Отпускат се и две Кирило-Методиевски стипендии – за висше духовно и висше филологическо образование.

Приета е и програма за допълнителни мероприятия и тържества за дните от 6 до 8 април 1885 г., включваща както църковни служения, така и светски инициативи. Те да започнат с всенощно бдение на 5 срещу 6 април (петък срещу събота) и сутрешна света Божествена литургия в съборната църква. По-късно оттам да потегли процесия от духовници, миряни, депутати, министри и военни от софийски гарнизон до Народното събрание. Пред него да се извърши молебен и реч да държат княз Александър Батенберг и Негово Високопреосиящество Екзархийский делегат (вероятно определен епископ или патриарха – б.а). Молебенът да е придружен от артирелийски залпове, а късно вечерта в Народното събрание софийското градско общинско управление да даде обяд (вечеря) за гостите и за първи път да стане бляскаво осветление на града, училищата и княжеския дворец. На следващия 7 април сутринта да се извърши преглед на войската, а от 14 часа да започне засаждането на 12-те фиданки. С отпуснатите от комисията 2 000 лв. да се осъществи ученическо забавление с програма. Последният ден, 8 април, в Софийската класическа гимназия, както пише в програмата „да стане литературна вечеринка с членове на Българското книжовно дружество и учители...“⁶.

---

⁴ Руменов, Д., Б. Хараланова. *Алманах на Шуменските кметове 1878–2002*, Шумен, 2002 г. (Rumenov, D., B. Haralanova. *Almanah na Shumenskite kmetove 1878–2002*“, Shumen, 2002 g.).

⁵ Петров, Б. *Личности и малки истории от Велики Преслав*, Велико Търново, 2013, с. 9 (Petrov, B. *Lichnosti i malki istorii ot Veliki Preslav*, Veliko Tarnovo, 2013, s. 9).

⁶ ДВ, бр. 25/12.03.1884 г., Съобщение от комисията по празнуването (DV, br. 25/12.03.1884 g. Saobshtenie ot komisiyata po praznuvaneto).

За мащаба на юбилея говори и факта, че са поканени официални представители и гости от Княжество България и Източна Румелия, задграничните българи от Румъния, Бесарабия, Одеса и Виена и до трима представители от окръжните и околийски съвети от цялата страна.

II. Полагане на основния камък и започване на строежа

Следвайки начертаната програма, в началото на април 1885 г. се изпълняват повечето от заложените в нея дейности. Няма достатъчно сведения и доказателства как са изпълнени част от дейностите, като например къде и колко околийски учителски Кирило-Методиевски библиотеки са създадени, на кого са отпуснати първите Кирило-Методиевски стипендии и др.

В България от началото на 1885 г., както знаем, започват да назряват събития, които са свързани с дългогодишните борби за национално обединение и освобождението на останалите земи под зависимостта на султана. Води се трескава подготовка – дипломатическа и военна, за обединение на Княжество България и Източна Румелия. Съединението става факт на 5 срещу 6 септември 1885 г. Княз Батенберг триумфира като князът-обединител. Впоследствие избухва Сръбско-българската война, последвана от военен преврат срещу княза, абдикацията му на 26 август 1886 г., регентско управление и избирането на нов княз на България – Фердинанд Сакскобурготски от Третото велико народно събрание през август 1887 г. Тези важни за новата българска държава събития и липсата на достатъчно средства, са причина да спрат активните действия по изграждането на храма при Преслав за повече от десетгодишен период. Работата по набиране на средства и изготвяне на проект, както и определяне на мястото за храма обаче не спират. Нова, вече специално създадена комисия оглежда околностите на града и самия град за терен на храма. По въпроса за мястото, след запитване, се произнася и Варненско-Преславският митрополит Симеон „...най-удобно за паметника място е земя в околността на стария Преслав, частна собственост – стопанска земя...“. Конкретната територия, която се оглежда, е в северното разширение на вътрешната преславска средновековна крепост, изградена по времето на цар Симеон (без да са открити и проучени голяма част от останките на северната и източна крепостна стена, северната порта, църкви и др. – б.а.). Регистърът на земеделските земи в района от онова време показва, че собственици на земи в района са Бони Стоянов,

Юрдан Павлев, Иван Стоев, Руси Филев, Марин Шопов, Д. Иванов, Димитър и Иван Добреви, Станка Вичева, братята Вълчо, Кули и Ангел Друмчеви и други от Преслав.

Варненско-Преславският митрополит Симеон, със свое писмо под №1870/11 септември 1895 г.⁷, моли Министерството на външните работи и на изповеданията (МВРИ) да нареди да бъде отчуждена земята от частните ѝ собственици. МВРИ реагира „твърде бързо“ и с писмо до Шуменския окръжен управител под №10199/17 септември 1895 г.⁸ му нарежда да състави комисия за отчуждаването на мястото за храма. Тя е съставена и е под председателството на митрополит Симеон и членове: шуменски окръжен управител Никола Бакалов, заместникът на преславския кмет Жеко Стоянов Момов⁹ (1893–1899; 1912–1918 г. – б.а.), Иван Добрев, Митю Момов, Ангел Марчев и Драгни Георгиев – граждани от Преслав. Комисията действа бързо и в протокол предлага вместо пари на частните стопани, да се предостави друга земя от държавния фонд в с. Велибей (днес Миланово, община Велики Преслав – б.а.). Следва преписка с министерството на финансите, на чието разпореждане са държавните земи. МФ разпорежда, чрез своите териториални органи в Шумен с писмо №4844/15 май 1896 г. да се извърши замяната. Заменени са 96,184 дка държавни земи с частни в района на вътрешната средновековна крепост (днес м. „Борова гора“ – б.а.).

Без последствия комисията оставя исканията на двама-трима граждани за замяна на 1 дка собствена срещу 1,5 дка държавна земя.

Тяхната земя е отчуждена в обществена полза, платена е по тогавашните цени по 0,375 лв./м² или 2120, 63 лв. С телеграма №394/28 ноември 1896 г. Шуменският окръжен управител уведомява МВРИ, че е приключила замяната и задачата е изпълнена. Някои от собствениците като Юрдан Павлев, Марко Гаев, Димитър и Иван Добреви безвъзмездно даряват за построяване на храма земи от 0,4 до 1 дка. Общинският съвет на Преслав обезвъзмездява Марко Гаев със земя на друго място в околностите на Преслав, тъй като той притежава единствено земя в района на бъдещия храм¹⁰.

⁷ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 65 (TSDA, f. 166 K, op. 1, a.e. 65).

⁸ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 65 (TSDA, f. 166 K, op. 1, a.e. 65).

⁹ Петров, Б. *Личности и малки истории от Велики Преслав*, Велико Търново, 2013 (Petrov B., *Lichnosti i malki istorii ot Veliki Preslav*, Veliko Tarnovo, 2013).

¹⁰ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 65 (TSDA, f. 166 K, op. 1, a.e. 65).

Основният камък на храм „Св. св. Кирил и Методий“, както отбелязахме по-горе, се полага през 1885 г. Църковният ритуал е бляскав и воден от Варненско-Преславския митрополит Симеон в съслужение от много свещеници от епархията. Присъстват много граждани на града, околността и страната. От страна на правителството присъства Васил Радославов – министър на правосъдието, а по-късно и министър-председател.

III. Строеж на храма и неговото финансиране

При приключване на процедурите по отчуждаване на частните имоти вече се работи както по идейния, така и по работния проект на храма. По искане на Варненско-Преславския митрополит Симеон, министерството на обществените сгради, пътища и съобщения натоварва двама от архитектите си от Варна – Ковачевски и Василев за работа по проекта. По техни изчисления общата стойност на храма ще бъде 48 680, 31 лв., а с оформянето на околното пространство сумата ще достигне до 50 000 лв. Тези средства в началото липсват, постъпления от дарители постъпват инцидентно и в малък размер.

В 1894 г. по бюджета на държавата, респективно на Министерството на вътрешните работи и изповеданията (МВРИ) в & 19, са предвидени за строежа 15 000 лв., които са преведени на Шуменския окръжен управител с парично известие №576/08 април 1894 г. Същата сума е предвидена в бюджета на държавата за 1895 г., преведена на окръжния управител с парично известие №668/28 май 1896 г.

Следващите 1896, 1897 г. са отпуснати още общо 10 000 лв.. В края на 1897 г. митрополит Симеон уведомява с писмо №2083/10 октомври 1898 г. Министерството на вътрешните работи и изповеданията, че са събрани вече в сметката 40 000 лв. Насрочен е търг за избор на изпълнител. Явяват се двама кандидати, които предлагат твърде голяма цена. С разрешение на министерството се организира втори търг, който е спечелен от предприемача Иван Бойчев от гр. Шумен за сумата 47 219,91 лв. За недостигащите средства от близо 8 000 лв. митрополит Симеон иска още средства от държавния бюджет, които са отпуснати с бюджета на държавата за 1898 г. – 5 000 лв. и за 1899 г. – 4 000 лв. Преведени са в общата сметка.

След изготвения окончателен проект в 1896 г., началните строителни работи започват през 1897 г., но същинското строителство на храма стартира в 1899 г. Тази година е изсечена на камък от камбанарията, непосредствено до камбаната.

Да ръководят и наблюдават строежа са определени шуменският, архиерейски наместник, преславският околийски началник, преславският общински кмет Жеко С. Момов, окръжният инженер и архитект Х. Василев. Както след тържествата по повод отбелязването на двете годишнини през 1885 г. не водят до активно строителство, така и след 1899 г. то се проточва много години. През това време България преживява Илинденско-Преображенското въстание (1903 г.), Балканските войни (1912–1913 г.), Първата световна война (1914–1918 г.), след която последва национална катастрофа.

Практически строителството върви, но с прекъсвания понякога с една-две години. Това забавяне води до претенции от страна на предприемача Иван Бойчев за неизплатени суми и непредвидени разходи поради забавяне на строежа не по негова вина. В държавен архив са запазени редица писма с искането на митрополит Симеон до Министерствата на външните работи и изповеданията и Министерството на обществените сгради пътищата и съобщенията (МОСПС)¹¹, както и протоколи от заседания на МС¹² да удовлетворят финансовите претенции на предприемача.

След дълги преписки, обяснения, проверки на документация и на място държавата, чрез МОСПС, изплаща още 10 800 лв. на предприемача.

През 1918 г. храмът е завършен в груб строеж. Остават редица довършителни работи – част от прозорците, иконостаса, снабдяването с необходимите църковни утвари др. Работа има по оформянето на „тро-тоара и калдъръма“ около храма, която е възложена на Стефан Христов от гр. Преслав. Издигната е и малка сграда „... дом от пет стаи за жилище на пазача и на църквата“¹³ (по-късно наречена „Владишка вила“ – б.а.).

IV. Освещаване на храма и посрещане на цар Борис III. Свещеният огън е запален в Преслав

Изграждането на храм „Св. св. Кирил и Методий“ от 1885 г. продължава повече от 40 години. След 1925 г. той е готов, измазан, боядисан в бяло отвътре. Изработен е иконостасът. В архитектурния план на

¹¹ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 65 (TSDA, f. 166K, op. 1, a.e. 65)

¹² ЦДА, ф. 264К, оп. 1, а.е. 1919, 1957, 2105 (TSDA, f. 264 K, op. 1, a.e. 1919, 1957, 2105).

¹³ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 65 (TSDA, f. 166 K, op. 1, a.e. 65).

храма не е залагано да бъде зографисан. В завършен вид представлява солидна сграда – трикорабен храм с централна абсида на средния кораб и с едно малко преддверие. Дълбочината на основите е 7 метра, а височината над 25 метра. Изградена е отделна камбанария. Изглежда е много величествен още навремето.

Събитията в страната – края на Първата световна война, подписването на несправедливия Ньойския мирен договор през 1919 г. от новия министър-председател земеделеца Александър Стамболийски (депутат в XIV-то Народното събрание от Преслав – б.а.), абдикацията на Фердинанд, коронацията на синът му Борис III, отново спират довършителната работа по храма, както и освещаването му. България изпада в тежка икономическа криза и национална катастрофа. А и тогава парите са били от съществено значение.

Последва превратът на 9 юни 1923 г. и убийството на Стамболийски, „бял и червен терор“ в годините 1923–1925. След 1926 г. следва бавно и мъчително излизане от кризата. Най-близката възможна година за освещаване е 1927 г., съчетана с 1 000 години от смъртта на цар Симеон Велики. Но и тогава не се осъществява. Икономическата криза продължава, политически страната не е стабилна. Опитите на министър-председателят Андрей Ляпчев за помирение вътре в страната все още не дават резултат. Вероятно има и други съображения – организационни, царски, финансови.

Две години по-късно (1929 г.) държавата в лицето на НС, МС и лично на цар Борис III решават да се проведат грандиозни тържества в Преслав, като се отбележат годишнините от смъртта на Методий, началото на славянската азбука, 1 000 години от смъртта на цар Симеон. В тази година се навършват и десет години от интронизацията на цар Борис III, а и десет години народен гняв срещу Ньойския договор, моментът е избран добре.

На дневен ред е поставено освещаването на храма. Тържествата, обезпечени с 4 млн. лв., са насрочени за 12 май 1929 г. Събитието е много добре и умело рекламирано от пресата. В Преслав пристигат няколко хиляди души – историци, литературоведи, писатели, интелектуалци, екскурзианти, а и много роднини на преславски граждани, поканени лично от тях. Начело на официалната делегация на държавата е лично цар Борис III. Тук са А. Цанков – председател на НС, А. Ляпчев – министър-председател, министрите Моллов, Найденов, Маджаров, ген. Бакърджиев и професорите историци В. Златарски, А. Милетич, П. Ников, Арнаудов, Н. Станев, Й. Трифонов и мн. др.

Църковният ритуал се води от Доростоло-Червенския митрополит Михаил и Велички епископ Андрей с личното участие на митрополит Симеон. Запален е от „мъстития“ митрополит Симеон свещен огън „...по примитивен начин – с кремък и кандило...“. Царят, начело на шествие от храма, се отправя към двореца, патриаршеската базилика и Кръглата (златна) църква. Силно и емоционално слово произнася историкът проф. Васил Златарски. „...Чествайки едно славно минало, ние днес отдаваме благоговейна почит към паметта на Симеона, на неговите велики предшественици и на родолюбивите му сподвижници и творци на родната култура, които... поддържаха единството на нашия народ, повдигаха и крепяха духа му и вдъхвайки му надежди, запазиха от изчезване неговия здрав национален облик... Нека черпим поука от това минало и избягвайки увлеченията му да култивираме мъдрото, здравето и трайното, което създаде онази величава епоха, чийто блясък нищо не засенчи в продължение на повече от десетвековния ни живот...“¹⁴.

Запаленият Свещен огън от старата столица Преслав потегля по два маршрута – в Южна и Северна България. Едновременно носен и пален във всички села и градове, откъдето преминава. Пристига на 15 май в София. За посрещането на огъня се провежда парад, специален ритуал за приemanето му, факелно шествие около паметника на цар Освободител и електрически илюминации – ефектно осветяване на най-важните централни сгради и двореца. Цар Борис III, возен в открития си автомобил, поздравява войската и е посрещнат тържествено от Светия синод на Българската православна църква, министри, учени, интелектуалци и събралото се множество. Студентските дружества преминават с факлите. Цяла София празнува до късно през нощта.

V. Централна и местна преса за тържествата

Съвсем естествено, едно голямо национално събитие по онова време като отбелязването на годишнините от смъртта на Методий, покръстването на българите при княз Борис I, смъртта на цар Симеон да бъде широко отразено в местната, регионална, национална и международна преса. Още по-естествено е мненията и оценките в пресата и сред хората да са различни.

Вестник „Слово“¹⁵ и неговият специален пратеник Михаил Георгиев пишат: „Градът от два дена бе пълен с гости от близки и далечни

¹⁴ ЦДА, ф.166К, оп. 1, а.е. 66 (TSDA, f. 166K, op. 1, a.e. 66).

¹⁵ Слово, бр. 2076/ 13 май 1929 г. „Прослава за величието на Преслав“ (Slovo, br. 2076/ 13 may 1929 g. „Proslava za velichieto na Preslav“).

места на страната. Още от рано сутринта градът се разбуди. По широкият път за стария град непрекъснато се нижеше върволица от деца, жени, мъже. Най-старите хора на града, които не са излизали от къщи, тоя път, подпирайки се с патерици, отиват, за да участват в тържествата. Широкият двор на черквата „Св. св. Кирил и Методий“ и седемтях километра път от Преслав още от осем часа бяха изпълнени с народ. Като че ли от четирихилядното население на града никой не беше останал по домовете си... Кметът на Преслав Иван Бояджиев, общинските съветници и другите представители на града посрещат гостите. от София пристигнаха със специален влак на гара Крумово (с. Хан Крум – б.а.) и оттам с автомобили в Преслав. Първи пристигнаха министър-председателят г. Андрей Ляпчев, министърът на външните работи г. Атанас Буров. Пристигна и председателя на народното събрание г. Александър Цанков, подпредседателят г. Александър Христов и министрите г.г. Моллов, Найденов и г. Р. Маджаров, последвани от главните секретари г.г. Радославов, Ж. Добрев, Г. Соколов, инж. Пачев, професорите г.г. Златарски, Милетич, Бончев, Ников, Гергов, Арnaudов, Й. Трифонов, Н. Станев гостът г. Леон Ламуш, много други наши учени, писатели, чужди и наши кореспонденти. Малко по-късно пристигна министърът на войната г. генерал Бакърджиев, който поздрави почетната рота от 7-пехотен Преславски полк. С автомобил, придружен от окръжния управител на Шумен г. Рашков, пристигна стария архиепiscop Н. В. Преосвещенство Варненско-Преславски митрополит Симеон... Освещението на храма бе почнало в 5 ч. сутринта... Към 9 и ½ ч. бе даден силен топовен гръм, с който се извести, че Н. Височество царът е пристигнал на гара Крумово. Докато Н. В. Царът минава през града Преслав топовните гърмежи непрекъснато се усилиха и зачестиха. Музиката засвири, народът поде силно „Ура“. Н. Величество царът, придружен от флигел-адютанта си г. полковник Панов... бе посрещнат от военния министър генерал Бакърджиев. Пред арката, кметът на града г. Бояджиев пресрещна Н. В. и го приветства: „...Ние сме твърде щастливи, че можем днес да поздравим с добре дошъл Ваше Величество в тоя град на българско величие и мощ. В града...“...Симеон Велики, чийто величави, културни и политически дела се високо ценят не само от неговите съвременници, но и от всички тогавашни и днешни учени хора...“

След литургията започва молебствие за свещения огън. Запален от митрополит Симеон със следните думи „...В. Височество, благочестиви християни, както светия дух слезе над апостолите да ги вдъхнови към велики дела, нека бог благослови делата на всички българи с вяра в бога

и любов към отечеството. От тези две големи добродетели се е въодушевявал великия Симеон. Нека, следвайки него, всички да работим за щастието и напредъка на нашия злочест, но добър народ...“ ...И както се полага, в двора на църквата е сложена голяма трапеза за гостите, а след обяд и вечерта в града има веселие с 800 литра вино.

Не така се описват тържествата от другите вестници. В препечатка на статия от в. „Народ“ преди празника в. „Шуменски вестни“¹⁶ пише: „Хубаво нещо е празникът. Душата отпочива. Отпочиват мозъкът и мускулите. Щом този празник стане с музика и речи, се преименува в „тържество“. Ние българите празнуваме и на делник. У нас празниците са повече от работните дни. Така е от памтивека. И като говори за пренасянето на свещения огън в София от Преслав продължава... „Просто трогателна изобретателност. Този, който е измислил този номер от програмата през май – заслужава пожизнена народна пенсия. Наистина даровит народ сме, умеем да тържествуваме дори, когато сме гладни, когато сме затънали в дългове, когато едно земетресение разруши половин България (Чирпанското земетресение на 14.04.1928 г. с магнитуд 6,8 по Рихтер, със 107 загинали, 500 ранени, 26 000 сгради разрушени и 21 000 пострадали – б.а.), когато духовното потресение на народа застрашава още по-големи ценности. По пътя, по който вървим, скоро в нашите градове ще школуват най-модерни тълпи, които по подобие на Римската империя ще почнат да викат „хлябъ и Зрелища“. А от историята знаем, че тогава Рим се е сгромолясъл...“

Интересно и дори забавно в друг брой в. „Шуменски вестни“¹⁷ описва събитията: „Освен царя, министрите и др. високопоставени особи в църквата са допуснати само няколко „избрани“ лица. Църквата изглежда празна. Народът е вън, възпирани от стражата, за да не проникне до благословения огън, който стария владика с молитвено слово в храма запали. А при това тържеството е народно, дори всенародно... Вън под палещите лъчи на слънцето народът чака да задоволи своето любопитство и направо да утоли разпалената си жажда. Вода наоколо няма, а стражата не допуска никого в двора на храма, гдето шурти манастирската чешма с хубава балканска вода. Пламнал от жажда, той, народът все пак жадува за свещения огън и търпи под палещите лъчи на слънцето и под напора на стражата... Огънят е запален. Народът хуква към града.

¹⁶ *Шуменски вестни*, бр. 32/27 април 1929 г. Пред тържествата. (*Shumenski vesti*, br. 32/27 april 1929 g. Pred tarzhestvata).

¹⁷ *Шуменски вестни*, бр. 35/18 май 1929 г. Политически курioзи в Преслав. (*Shumenski vesti*, br. 35/18 may 1929 g. Politicheski kuriozi v Preslav).

Един гражданин е застанал на синора на нивата си и в отчаяние се мъчи да я опази да не тъпчат: „Вървете из пътя, бе хора, че ми отиде мъката. Затуй ли Ви е божия огън, да ми изгорите душата!“ . Всред навалищата в града пламва голяма свада, причинена пак от свещения огън на племето ни. Народният представител Стоимен Савов (земеделец, депутат от Шуменска околия в XXII ОНС 1927–1931 г. – б.а.) разпалено изказва недоволството си, че на днешното тържество не са поканени да вземат участие видни държавници като Александър Малинов (лидер на Демократическата партия, министър-председател на България в 30-ото (1908–1910), 31-вото (1910–1911), 36-ото (1918), 37-ото (1918) и 46-ото (1931) правителства. Той е председател на XXIII Обикновено Народно събрание (1931–1934) – б.а.) и др.

Колоритният преславски поп Дошо, не по-малко разпалено му отвърща:

– И без него може!

– Как смееш ти да обиждаш един държавник, който има такива заслуги към страната и народа ни – горещи се парламентаристът.

– Аз нямам нищо против г. Александър Малинов, но нима ще отречете, че жена му е еврейка?

– Тебе не ти е работа да се бъркаш в политиката, ти да си гледаш църквата и кадилницата! Знаем и ти какво представляваш!

– И аз те знам. Аз не признавам като тебе съвсем безполезни народни представители!

– Ами аз признавам ли като тебе попове! Я си виж брадата, какво си я изскубал. Ти да не си буташ гагата, гдето не ти е работа, че ще те накарам да си посипеш главата с пепел и да отидеш в Рилския манастир.

Сблъсъкът се разпалва и се стига до там, че брадичката на г. Савов се гневно разтрепера и той улови здраво бастуна като изгърмя:

– Като ти завъртя един, калимявката ти ще хвъркне на 15 метра!

Атмосферата все повече се разгорещаваше и заплашваше да се разрази в катастрофичен пожар. Спасение би бил Кънчо Карастоянов (висок и едър жител от града – б.а.), който би изиграл благородна, спасителна и охладителна роля със своята тулумба. Но чистото, натурално вино на Преслав го бе задържало на едно място и той той не фигурираше в програмата. Няколко граждани се спуснаха и поуталожиха възпламналите пориви на депутата бай Стоимен и на поп Доша и двамата чувстващи в себе си свещения огън на войнстващият премъдър Симеон.

След този незначителен инцидент се сложи народна трапеза, която народът все така строго възпиран от стражата, наблюдаваше от

почетно разстояние с напразна надежда, че може и за него да артиши нещо... После нахлу по кръчмите, дете каните евтино преславско вино разпалваха повече възпоменателния пламък на жадуващия му за слава и велики подвизи дух... Хубаво нещо е празникът. Душата отпочива – ще кажем и днес. Важното е да помним и се уважаваме“.

Други печатни издания допълват: „...май напоследък сме създали много празници и тържества...“. „...Народът страда и няма да участва в „народните трапези“, нито ще проумее що е това „свещен огън“ – запалена главня, за пренасянето на която от източния край на страната до София ще се хвърлят на вятъра толкоз народни средства. Мъдрият народ не прави такива дунанми...“. „Тази златна слава трябва да се отпразнува тихо и скромно... прочее, повече скромност! Нека живеем тъй, че България да тържествува, не ний!“¹⁸.

Чужди кореспонденти като германеца – Лауфер, италианеца публицист Нурижан, французина проф. Ато, английският публицист Андриус и др. наблюдават на място и отразяват събитията. Отзвукът като цяло в Европа е положителен.

VI. Храм-паметник „Св. св. Кирил и Методий“ след 1929 г.

След осветяването на храмът в него започват да се извършват богослужения и църковни ритуали, но само при определени поводи. Като храм-паметник (един от трите заедно със „Св. Александър Невски“ в София, „Рождество Христово“ в с. Шипка – б.а.) за него няма издаден нотариален акт и официално не е предаден на Българската православна църква в лицето на Варненско-Преславската митрополия.

При строежа в периода 1903–1906 г. преславската община назначава пазач-охрана на храма от щата на Преславското общинско управление. От ноември 1906 г. поради отказ на общината по финансови причини, митрополията назначава пенсиониран свещеник за пазач, на когото се плаща от „...прихода на нивите, принадлежащи на църквата и отчуждени от държавата. Тия ниви преди две години за пръв път се дадоха под наем с публичен търг, произведен от Преславското общинско управление.“¹⁹ Явно обаче те не достигат, за което говори активната преписка на митрополията с държавата в лицето на МВРИ – дирекция по вероизповеданията. Стига се до там, че с писмо № 1850/06 Октом-

¹⁸ *Пряпорец, Камбана*, май 1929 г. (*Prjaporets, Kambana*, may 1929 g.).

ври 1909 г. митрополията да заяви по повод недостигащите средства за довършване на храма, неговата охрана и поддръжка следното: „... Понеже нашите ходатайства, за да се изкара църквата, въздигната от правителството като държавен паметник... е възложено на Митрополията ни, без да и се посочат потребните ѝ средства, затова Ви молим, Господин Министре, или ни освободете от нея, като ни укажете, кому да се възложи тя...“ или... „ще заповядаме на настоятеля пенсионер свещеник, да напусне зданията на стария Преслав, за да не носим ний никаква отговорност за тях.“ С подобно съдържание и дух са и други писма на митрополията до МВРИ до 1911 г., включително и при отказа на министерството да закупи одежди и църковни утвари за храма.¹⁹

В 1932 г. по предложение на Варненско-Преславската митрополия започват да се подготвят планове за строеж на сграда за „Православен дом и музей“ към храм „Св. св. Кирил и Методий“. Зад инициативата и усилията по изграждането на православния дом и музей съществена роля играе Викарният епископ на Варненско-Преславската митрополия Велички епископ Андрей. Роден през 1886 г. със светското име Стоян Петков, той приема монашество под името Андрей на 43 години. Завършва богословие в Москва. Ръководи българската епархия в Америка. Втората световна война прекарва в Турция. Избран за митрополит от емигрантската общност в Америка през 1947 г. и признат официално за такъв от българската държава през 1963 г. Почива в 1972 г. в София и е погребан по негово желание в Търговище²⁰.

Както и при започване строежа на храма, митрополията няма необходимите средства. Епископ Андрей споделя идеята да се обърнат към правителството за средства с митрополит Симеон. „...На халос ще си изхабим лакърдията“ е лаконичния отговор на Симеон. Епископ Андрей се среща в София и настойчиво иска средства от министъра на Министерството на обществените сгради пътищата и съобщенията – 40 000 лв. Получава ги независимо от заключението на митрополит Симеон „...Хубаво владико Светий кога получиш парите, да не забравиш да ги напишеш, ама на леда...“²¹.

¹⁹ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 66. Кoresпoнденция на Варненско-Преславската митрополия с МВРИ (TSDA, f. 166K, op. 1, a.e. 66. Korespondentsiya na Varnensko-Preslavskata mitropoliya s MVRI).

²⁰ **Методиев, М.** *Нюйоркски митрополит Андрей (биография, спомени, дневници)*. С., 2016 г. (Metodiiev, M. *Nyuuyorkski mitropolit Andrey (biografiya, spomeni, dnevnitsi)*. S., 2016 g.)

²¹ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 66 (TSDA, f. 166K, op. 1, a.e. 66).

Финансови и материални дарения правят варненският индустриалец Асен Николов – 50 000 лв.; братя Балабанови – дъски; циментовата фабрика от Плевен – цимент; тухли от фабрика от Г. Оряховица; БДЖ дава релси. Плановете за постройката са изработени като дарения от МОСПС, шуменски и варненски архитекти и други на частна практика. В строежа участват 25 войници от трудови войски на Шуменския гарнизон и пет майстори-зидари. Общата сума на строежа на сградата е над 2 млн. лв. Активно в цялата работа се включва и преславският свещеник Христо Иванов.

С решение на Народното събрание и царски указ № 8, обнародван в ДВ от 13 май 1933 г. горско стопанство „Гича“ отпуска на Митрополията 951 куб.м. дървен материал. Той се преработва безплатно. С него се изработват всички врати, прозорци, покривна конструкция, подовите на сградата и се монтират. Останалият материал се продава, а с получените средства се измазва и боядисва сградата. Към 1937 г. т. нар. „Православен дом и музей“ към храма е построен. Ремонтиран е и водопроводът от м. „Качица“, финансиран по-рано от държавата, а цялото пространство на север, изток, юг и запад около храма е обградено с ограда. Народният археологически музей, учителят археолог и по-късно член на БАН от Преслав Йордан Господинов вече извършват системни разкопки в района на средновековната крепост. Митрополит Симеон до неговата смърт (23 октомври 1937 г. – б.а.) използва построяния „...дом от пет стаи...“ за пребиваване и почивка, особено през лятото.

През 1938 г. започва нов спор между БПЦ, респ. Варненско-Преславската митрополия вече под ръководството на митрополит Йосиф (12 декември 1937 – 08 ноември 1988 г. – б.а.) за собствеността на храма, земята около него, двете сгради, построени допълнително, както и за самото му финансиране. Спорът се поражда от искането на Народния археологически музей, на основание Закона за старините и Закона за държавните имоти, да му се преотстъпи във владение и използване на част от мястото на „Вътрешния град“, където се намира храм-паметник „Св. св. Кирил и Методий“, както и двете постройки около него, за нуждите на музея и по-нататъшните археологически разкопки. Св. Синод на БПЦ и Варненско-Преславската митрополия остро реагират на това искане, смятайки, че храмът, земята и постройките около него наречени вече манастир „Св. св. Кирил и Методий“ за свои. Държавата в лицето на Министерството на външните работи и изповеданията, Министерството на земеделието и Министерството на обществените сгради, пътища и благоустройство твърдо отстояват позицията си на

основен собственик и финансов благодетел за построяването на храма и сградите, държи на собствеността си. МВРИ-дирекция по вероизповеданията в лицето на директора ѝ К. М. Сарафов назначава комисия, начело със Стефан Бочев, легационен аташе в дирекцията за изясняване на главните положения по въпроса за имота „Храм-паметник“. През 1939 г. министър-председател и министър на външните работи и изповеданията на царство България става проф. Богдан Филев – археолог, историк, член и председател на БАН до 1944 г.

Под негово наблюдение комисията работи много активно, като преглежда всички протоколи, сметки и актове във връзка със строежа. Изготвя доклад с над 40 страници по историята на всички въпроси, около издигането на храма, отпуснатите суми; колко, кога и от кого са били отпуснати и как са били употребени, въпросът за мястото и преславската община и имотът. В доклада категорично се прави изводът – храмът, земята и сградите около него са държавна собственост, финансирането им е осъществено от държавата²². През август 1942 г. под ръководството на директора на вероизповеданията се прави опит за споразумителен протокол между Народния археологически музей и Варненско-Преславската митрополия за уреждане ползването на имотите и земята. Постига се определено съгласие за условията по предоставяне имота на музея и запазване интересите на митрополията, но министър-председателят и министър на МВРИ Богдан Филев категорично възразява с основен мотив – имотът е държавен. Споразумението не влиза в сила. На 1 март 1943 г. със заповед на Богдан Филев е назначена нова комисия, този път под председателството на Варненско-Преславски митрополит Йосиф и членове: Иван Велков – директор Народен археологически музей, арх. П. Красимиров от музея, Йордан Заяков – районен архитект в шуменско областно инженерство, Жеко Харизанов – околийски агроном в Преслав, Александър Чучулайн – инспектор от МВРИ. Сведения за изграждането на храма и сградите дава и Велички епископ Андрей²³. Комисията констатира същите факти, но постига принципно съгласие по някои въпроса:

– Да се остави на Варненската и Преславска митрополия църквата и почивния дом (владишката вила – б. а.) на Митрополията, а държавата

²² ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а. е. 66, Доклад до господин д-р К. М. Сарафов, директор на Изповеданията... 23 ноември 1942 г. (TSDA, f. 166K, op. 1, a. e. 66, Doklad do gospodin d-r K. M. Sarafov, direktor na Izpovedaniyata... 23 noemvri 1942 g.).

²³ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а. е. 66. Доклад на Велички епископ Андрей (TSDA, f. 166K, op. 1, a. e. 66. Doklad na Velichki episkop Andrey).

да поеме владението на голямата постройка. Парцелът на Митрополията да се ограничи..., т. е. да се намали от 72,365 м², на около 8,865 м².

– На мястото на взетите 63,500 м² държавата да отстъпи на Варненската митрополия равностойно място другаде;

– Наместо боровата гора, която се взема изцяло, държавата да отпусне на митрополията от държавни гори франко Преслав, равно количество мъртъв дървен материал;

– В замяна на взетото голямо здание държавата да заплати на Митрополията 3 млн. лв.²⁴

Изрично в протокола е посочено, че не се касае за обезщетения на Митрополията за собственост, тъй като тя няма такава и никога не е имала. Митрополит Йосиф, въпреки постигнатото съгласие в комисията, не подписва протокола. И той отново не влиза в сила.

Втората световна война приключва през 1945 г., но споровете за собствеността на имота продължават. Новото правителство на ОФ с министър-председател Кимийон Георгиев през 1946 г. назначава друга комисия по същия въпрос. Констатациите са същите.

По писмено искане на председателят на БАН акад. Тодор Павлов до МС на Република България, на 22 август 1949 г. е прието четвърто постановление на Министерския съвет, в което на основание чл.11 от Закона за държавните имоти се отчуждават и отстъпват безвъзмездно на БАН 120 дка земя, отчуждена за построяването на храм-паметника, двете жилищни постройки за съхраняване на всички археологически материали от стария град Преслав.²⁵ Постановлението не засяга пряко храм „Св. св. Кирил и Методий“. Споровете между църквата и държавата остават. По-късно двуетажната сграда до храма е превърната в археологически музей „Преслав“ до 1981 г., когато е открита новата сграда на музея. Тя и „Владишката вила“ остават в собственост на НАИМ при БАН за база при провеждане на археологически разкопки. Владеещото им се потвърждава с новият закон за БАН от 1991 г.²⁶

В храм „Св. св. Кирил и Методий“ през всичките тези години продължават да се извършват църковни ритуали, без храмът да има нотариален акт и да е предаден на БПЦ. Едва на 15 юни 2016 г., със съдействието на община В. Преслав, е издаден нотариален акт за собственост

²⁴ ЦДА, ф. 166К, оп. 1, а.е. 66. Доклад от директора на Народния археологически музей, 08 май 1943 г. (TSDA, f. 166K, op. 1, a.e. 66. Doklad ot direktora na Narodniya arheologicheski muzey, 08 may 1943 g.).

²⁵ ЦДА, ф. 136К, оп. 3, а.е. 330 (TSDA, f. 136K, op. 3, a.e. 330).

²⁶ ДВ, бр. 85, 15 октомври 1991 г. (DV, br. 85, 15 oktombri 1991 g.).

по давност под № 63, том VI, рег. № 2617, дело 528, вписан в службата по вписванията с акт № 85, т. 5, дело 862/2016 г.

Започналите в 1929 г. в Преслав чествания на славянските учители светите братя Кирил и Методий, „Златният век“ на българската писменост, култура и цар Симеон стават синоним на неугасващ огън в българската душа, осветяващ пътя ни и до днес историческото ни развитие. С което можем само да се гордеем.